

Б. В. КИНДЮК, К. Б. КИНДЮК

Борис Володимирович Киндюк, доктор географічних наук, професор Одеського державного екологічного університету;
Ксенія Борисівна Киндюк, студентка Одеського юридичного коледжу

ВПЛИВ РЕЛІГІЙНИХ НОРМ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЛІСОВОГО ПРАВА

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим кризовим станом, у якому перебуває українське лісове господарство. Необхідність його реформування доводиться кількома причинами.

Масові несанкціоновані порубки лісу стали звичайним явищем у повсякденному житті нашої країни. Результатом цієї протиправної діяльності стало різке збільшення сили й інтенсивності проявів природної стихії. Величини збитків, завданих природному господарству від повеней 1998 р., 2001 р., 2008 р., обчислюються мільярдами гривень.

З іншого боку, ситуація ускладнюється глобальною кризою, яка вже справила негативну дію на всі сторони життя нашої країни. З історії екологічного права відомо, що в такі моменти різко зростає навантаження на природні ресурси. При цьому, на думку провідних українських фахівців - І. Синякевича, С.А. Генсирука, за подальшим зменшенням площі лісів відбудеться зниження врожайності сільгоспкультур і значне скорочення площі посівних земель^{1, 2}.

Такий сценарій розвитку подій призведе до серйозних фінансових втрат в економіці України.

Виходячи з цього, чинне лісове законодавство треба кардинальним чином змінити з метою створення ефективного захисту наших лісових багатств.

Внесення змін у чинний Лісовий Кодекс України 2006 р. потребує старанного вивчення всіх факторів, що впливають на норми права. З цією метою необхідно простежити процес зародження витоків права та їх закріплення у вигляді законодавчих норм.

Цілком імовірно, що нове осмислення наших звичаїв, традицій, релігійних поглядів допоможе вдосконалити наявні правові документа, які стосуються охорони лісів.

Питання щодо походження джерел лісового права - це тема, яка не часто розглядається в юридичній літературі. Різним аспектам вивчення проблем екологічного права присвячені праці Ю.С. Шемшученка, В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, Г.О. Білявського, В.С. Крісаченка, Н. Гладкова, М. І. Малишка, А. Міхєєва, В.В. Костицького.

Значний внесок у дослідження історії витоків права зробили С. С. Алексєєв, С. Л. Зівс, М. М. Марченко, Г. Ф. Шершеневич, Г. І. Муромцев, особливої уваги заслуговують праці українських вчених О. Ф. Скакун, Н. М. Пархоменко, Л. В. Жука, Р. Тополевського, Б. І. Бачура.

Міфологічні, релігійні, правові звичаї нашого народу досліджувались у працях Г. Лозко, В. Довбиша, Н. Н. Кравченка, П. П. Музиченка, І. В. Міми, І. Лапчана.

В цілому наявна література має розрізнений характер і потребує серйозної систематизації.

У науці про теорію держави і права, згідно з О. Ф. Скакун³, прийнято виділяти вісім джерел права. Серед цього комплексу категорій одну із найважливіших ролей відіграють релігійно-міфологічні норми. Це пов'язано з двома обставинами:

- 1) характер цих світоглядів криється у витоках народної свідомості;
- 2) наявність в історії постійних зв'язків між життям суспільства та його релігійними поглядами.

На думку П. П. Музиченка, індивідуальність нашої правової культури, наявність власних духовних джерел становлять основу відродження нашої держави⁴.

Розглядаючи дію релігійних норм на їхню участь у формуванні витоків права, слід виділити два періоди розвитку: язичеський і християнський.

І. Язичеська Русь - Україна.

Розвитку міфологічних поглядів, пов'язаних з лісами в Русі-Україні, сприяло те, що на початку X ст. майже всю територію нинішньої України покривали дрімучі ліси.

Так, якщо на сьогодні лісистість нашої країни дорівнює 15.6 %, то на той момент часу, за даними С. А. Генсирука, ця величина складала майже 40% або перевищувала нинішню в 2.7 разу⁵. Ця обставина різко підвищувала роль лісів як фактора правосвідомості суспільства і знайшла своє відображення в традиціях міфології, релігії та у звичаях наших предків.

Образ дерева є традиційним елементом міфології більшості народів світу. В залежності від кліматичних умов символом поколінь виступають найпоширеніші в тій чи іншій місцевості дерева. Так, викладені з гілок ялини знаки тризуба є на виробах кераміки, знайдених при розкопках трипільської культури⁶. У давніх слов'ян, які жили у межиріччі Дніпра і Дністра, значне поширення мала традиція, запозичена із давнини. В цьому географічному районі перед настанням весняного рівнодення звичайно зеленіє верба. Наші предки прикрашали в цей день маленьку вербу та вносили її до свого житла. Дерево символізувало єднання людей з природою та схилення перед її силами.

Інша традиція, яка збереглася до цих пір у карпатських селах, полягає в тому, що на хрещення люди складають з гілочок сосни тризуб і вносять його у дім.

У міфології давніх слов'ян кожне з дерев мало певне значення⁷. Клен і липа символізували у них подружжя. Причому з липою пов'язані назви багатьох українських поселень, лісів, гір, жіночих імен і, навіть, назва місяця - липень. Дуб вважався символом сили, а загиблих воїнів праукраїнці спалювали на вогнищах з дубових гілок, пов'язуючи з цим обряд очищення їхніх душ.

Духи природи вважались помічниками та захисниками людини у повсякденному житті та побуті. Вважалося, що в лісах, полях, луках мешкають боги і тому вони були місцями моління.

Наші предки, обожаючи природу, молились язичницьким богам та справляли жертвопринесення медом, плодами, овочами, зерном.

Релігійний страх завдати шкоди лісовим духам був у прямій залежності від безпечного існування громади. Люди боялися залишатися без засобів захисту свого існування і тому божествили багато дерев. Так, клен мав таємну благодать, а дуб був уособленням бога Перуна. Давні слов'яни виділяли ділянки лісу і оголошували їх священними гаями, які замінювали їм храми. В них заборонялось смітити, полювати на звірів і птахів, рубати дерева, рвати квіти. Такі місця огорожували спеціальною загородкою, заходити за яку мали право лише жреці.

Існує історичний запис, залишений візантійським імператором Костянтином Багрянородним, про подячний молебень наших предків під священним дубом на острові Хортиця⁸.

Ліси мали велике значення в економічному житті наших предків, оскільки задовольняли різноманітні потреби людей.

Ці світогляди закріпились у нормах «Руської Правди» - стародавньому правовому документі Русі - України. Це статті, які стосувались заборони рубки дуба «зі знаменієм», за яку стягувався досить великий штраф розміром 12 гривень, за знищення дерев з бортю - 3 гривні, просто дерева - 0.5 гривні. Традиційно шанобливе ставлення до дуба трансформувалось у лісове законодавство Петра I, де за рубку корабельного дуба установлювалась смертна кара, а за інші дерева - тілесні покарання⁹.

І. Період православної Русі - України.

Прийняття християнства не змінило шанобливого ставлення наших предків до природи. З деревами пов'язана низка важливих біблейських подій. Це дуб поблизу джерела, під яким розмовляв з ангелами патріарх Авраам, мигдаль, з якого зроблено чарівний посох Аарона - брата Моїсея, оливкова гілка, що сповістила Ною про кінець потопу. Крім того, з плодів оливкового дерева виготовляється олія, яка використовується в обряді миропомазання.

В тіні великого старого дерева Ісус Христос читав людям свою славнозвісну Нагірну Проповідь.

У глухих лісах люди шукали спасіння душі та засновували монастирі. Так, на території Києво-Печерської Лаври до прийняття християнства розташовувався багатівіковий священний язичеський гай.

Православні священники використовували ці погляди з місіонерською метою і всіляко поєднували їх з догмами християнства. Доказом цього є обряд благословення і освячення природи, який відбувається під час святкування П'ятидесятниці. Інший церковний обряд освячення або заповідання лісів полягає у введенні в них заборони на вирубку та полювання.

Давньоруські князі використовували право заповідання лісів з метою свого збагачення. Так, князь Володимир Мономах оголосив заповідними розташовані під Києвом урочища «Звіринець» і «Соколинний Ріг». У них мала право полювати лише родина князя або за його особистим дозволом. При цьому покарання за зазіхання на княжі, а потім государеві володіння встановлювались аж до смертної кари⁶.

Завдяки діяльності церкви з охорони лісів, удалось зберегти для нащадків декілька лісових урочищ під Києвом: Китаєво, Голосіївський Ліс, а також Конче-Заспу, яка з 1921 р. стала заповідником.

Релігійні традиції щодо заповідання лісів використовувались українськими козаками. Так, існують відомості, що за розпорядженням Запорозького Коша охоронялось лісове урочище на Монастирському острові на Дніпрі⁵.

У сучасну епоху релігійно-міфологічні погляди щодо охорони природних об'єктів знайшли відображення в законі України «Про природно-заповідний фонд України», прийнятий Верховною Радою 16.06.1992 р.

Прийняття цього закону дозволило зберегти значну кількість цінних лісів і природних об'єктів.

Традиція поклоніння деревам живе в національній самосвідомості українського народу досі. Відображенням цих давніх світоглядів є висаджування дерев, присвячених тим чи іншим відомим людям. В Україні росте декілька десятків дубів, присвячених великому Кобзарю Т. Г. Шевченку, ялина Коцюбинського, каштан Петра Могили, сосна Гоголя, липа Феодосія Печерського, яка росте біля входу до Києво-Печерської Лаври.

Подальшим розвитком цих правових традицій є Указ Президента України «Про День довкілля» від 06.08.1998 р. № 855/98, «Про Всеукраїнську акцію «Зелений паросток майбутнього» № 571/2005 від 01.04.2005 р., а також «Про проведення Весняної толоки з озеленення та благоустрою» від 03.03.2008 р. № 186/2008. Основним завданням цих підзаконних актів стали конкретні дії, спрямовані на поліпшення стану довкілля, озеленення, збереження природно-заповідних багатств держави.

Отже, можна зробити наступні висновки:

1. Релігійно-міфологічні уявлення наших предків відіграли важливу роль у формуванні традиційно шанобливого ставлення до лісів і дерев.

2. Доведений вплив цих поглядів на витоки права, відображені в нормах «Руської Правди», та на формування традиції присвячення окремих дерев видатним людям.

3. Показана наявність зв'язку між релігійно-міфологічними поглядами та сучасною законодавчою базою України, спрямованою на збереження наших природних багатств.

¹ Снякевич Л., Соловій Л., Дейнека А. Лісове господарство України в XXI ст., сценарії розвитку //Економіка України, 2007. - № 9. - С. 72-81.

² Генсирук С. А. Ліси України. - Львів: Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 2002. - 496 с. - С. 8, 27.

³ Скакун О. Ф. Теорія государства и права. - Харьков: «Эспада», 2007. - 840 с. - С. 489.

⁴ Музиченко П. П. Вплив церкви і церковного права на розвиток правової культури на українських землях у XIV-XVI ст. // Наукові праці Одеської Національної Юридичної Академії, 2002. - № 1. - С. 80-90.

⁵ Генсирук С. А. Вказана праця.

⁶ Музиченко П. П. Вказана праця.

⁷ *Борейко В. Е.* История охраны природы Украины X век -1980 г. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2001. - 542 с. - С. 217, 218, 311.

⁸ Там само.

⁹ *Бобров Р. В.* Об управлении лесами Отечества (исторический обзор). - М.: ВНИИЦ лесресурс Госкомлеса СРСР, 1990. - 52 с. - С. 10, 12.

Отримано 23.02.2009

Резюме

В статье рассмотрено влияния религиозно-мифологических представлений на процесс формирования правовых норм.

Summary

The article deals with the process of mythical and religious influence on the formation of legal regularities.